

JULIÀ DE JÒDAR

L'ATZAR I LES OMBRES

comanegra

- Taula -

Llibre primer

L'ÀNGEL DE LA SEGONA MORT 13

Al barri, entre els turons i el mar 17

A la via del tren, prop de mar 25

Part primera. Gabriel i Angustias 27

Part segona. Macián Caballero 49

Part tercera. Quimet Font..... 97

Part quarta. Bonifacio Caballero 123

Part cinquena. Gregori Salicrú 149

Part sisena. Patrocini Font..... 207

A la vora de la mar 261

Llibre segon

EL TRÀNSIT DE LES FADES.....277

Part primera. El pou i la presa 281

Introito. El fill d'una no boja..... 283

Dilluns de Pasqua (1) 289

Dilluns Sant..... 293

Dimarts Sant 329

Dimecres Sant 361

Dijous Sant 391

Angustias 391

Lilà 396

Gertrudis	399
Jorgina de Lerma	407
Felisa	414
Divendres Sant	419
Dissabte Sant	469
Diumenge de Glòria	501
Dilluns de Pasqua (2)	537
Part segona. La pedra i la molsa	545
Una reaparició.....	547

Llibre tercer

EL METALL IMPUR,

O A LA RECERCA DE L'HEROI PROLETARI CATALÀ	555
---	------------

Pròleg	563
Part primera. Adeu al Rancho Grande.....	569
Capítol primer.....	571
Capítol segon	581
Capítol tercer	587
Primera recerca del senyor Lotari.....	591
Part segona. A la Farga	593
L'arribada.....	595
El cau dels herois	607
Segona recerca del senyor Lotari	615
A l'espremedora.....	619
Tercera recerca del senyor Lotari	633
L'ara dels sacrificis.....	635
Quarta recerca del senyor Lotari	647
Al bar de la Mary (1).....	651
Cinquena recerca del senyor Lotari.....	669
La roda imparable	671
Sisena recerca del senyor Lotari	689
Històries d'homes tristos	701
Héctor Salgueiro	717
Setena recerca del senyor Lotari.....	727

La Torva	733
Vuitena recerca del senyor Lotari	753
L'accident	755
Novena recerca del senyor Lotari	777
Arriba un inspector	783
Desena recerca del senyor Lotari	801
Els déus davallen	803
Onzena recerca del senyor Lotari	823
Al bar de la Mary (2)	825
La mort del dimoni	833
Dotzena recerca del senyor Lotari	839
La riuada	841
Tretzena recerca del senyor Lotari	859
Retorn al Rancho Grande	863
Catorzena recerca del senyor Lotari	869
Quinzena i última recerca del senyor Lotari	873
Apèndix. A l'hospital	877

A María Casas Robla

LLIBRE PRIMER

L'ÀNGEL DE LA SEGONA MORT

I la llum resplendeix enmig de les tenebres, sense que les tenebres
l'hagin pogut atènyer mai.

SANT JOAN, 1,5

Que això no et pertorbi, Momus —va dir Isis—, car el fat ha
manat una alternança de llum i de foscor.

GIORDANO BRUNO

—Aleshores, ¿per què no creieu en Déu? Si creieu en l'ombra,
¿per què us esteu de creure en la llum?

—També n'hi ha, de tenebres sense llum.

AKUTAGAWA RYŌNOSUKE

AL BARRI, ENTRE ELS TURONS I EL MAR

LA CASA DEL SORRAL

És un barri entre els turons i el mar, on cada dia, al capvespre, es pot escoltar la cançó de la pobra gent: «Compra'm l'ànima, company».

Som en el dissetè any triomfal de la dictadura més sagnant que ha conegut el país, i en el quadrant superior dret de les vint-i-cinc hectàrees del barri de Guifré i Cervantes, limitat al sud-est pel Clot del Sorral; al sud-oest, pels esbarzers, hortets i jardins del Campeico; al nord-est, pel camp de futbol de mossèn Anton, i al nord-oest per la fàbrica del Cul del Mono i la Plaza de las Regiones (futura Plaza de las Escuelas Cristianas). Terreny d'al·luvió de varietats regionals espanyoles, terra obrera de prometença. La població autòctona, que a tot estirar deu constituir una tercera part del total, té per representants eximis una peixatera, dos cansaladers, un farmacèutic, un pastisser, quatre dels sis adroguers, els taverners de cal Celler i de ca la Cecília, els bodeguers de cal Vives i cal Domènech, l'amo d'un dels dos cafès, un espadenyer i l'encarregat d'una corderia, la mestressa de La Garbancera, Gertrudis-la-modista-més-fina-del-barri i les seves germanes, tres flequers, les episòdiques senyoretetes de l'escola de caganers de l'Ateneu, alguns pixatinters de can Cros, de la Pintura, i dels bancs Central, Hispano-Americano (amb l'infeliç Pepineli al davant) i Popular del centre de la Vila, dues merceres —una d'elles, mare del dibuixant Eugenio Giner, creador de l'inspector Dan de Scotland Yard—, la tia Casilda, vident famosa, la majoria d'oficiales i tots els encarregats de fàbriques i tallers tèxtils i mecànics, tres saltataulells de les botigues del carrer de Mar, a més de don Bonaventura, consiliari de l'Oratorio de María Auxiliadora, i un noi que imita el cantant Luis Mariano amb molta voluntat.

El rovell de l'ou del barri es troba entre les cantonades que, en el sentit de les agulles del rellotge, ocupen el cafè de la Nelia, la botiga de l'Antoñito, els Quaranta Pisos i la fleca dels Font, formades per l'en-

creuament de dues vies: a) un *cardo maximus*, o carrer de Guifré, llarg, frondós i principal, que, procedent del nord, a tocar de la riera de Martí Pujol, on rep el noble de carrer dels Arbres, ve a morir al sud, un cop passades la bòria de les Vint Cases, la fàbrica de la Pintura, coronada amb els tres ànecs amb sengles brotxes regalimants al bec, i les denses moreres del carrer de Tortosa, sota el camp d'esports de can Cros, límit meridional de l'empremta civilitzatòria a tocar dels camps de panotxes, les bales i els abocadors que un dia hauran de desaparèixer per deixar pas a la vergonya suburbial de Sant Roc, enquistada en la discreció indiana del barri d'Artigas; i b) un *decumanus* que correspon al carrer de Cervantes —sense cap ni un d'arbre, si en descomptem els quatre tancats dins la cort del mas ensoat de la carretera Nova—, una línia dreta nascuda a ponent sota els costers del turó d'en Caritg i acabada a llevant, vora la fàbrica de cotó de la Borra, on la tàpia de la via del tren frena el seu desguàs natural a la platja del pont del Petroli. El fòrum on es creuen *cardus* i *decumanus* és la cruïlla de Guifré i Cervantes.

En aquesta retícula suburbana sense asfalt ni clavegueres ni aigua corrent ni ambulatori ni església ni comissaria, la gran tossa dels Quaranta Pisos regna damunt les rengleres de cases d'una o dues plantes amb badiu o sense, més una munió de soterranis atapeïts de famílies de canareus, i d'extremenys, murcianos, andalusos, aragonesos, o gallecs, en confusa mixtura de petulància dels desassistits, menyspreu dels febles pels febles, i deixadesa dels ignorants; el discret i obligat silenci d'uns quants barons prudents rep la patacada dels colossos de la barrila, immersos en l'esborronadora ferum de barriada closa que converteix en llegenda suades doctrines de cafè; la derrota davant la història lliga les vides amb més força que l'amor o l'ambició, els homes ploren per dintre la pèrdua del regne de l'esperança, les mai resignades dones criden contra un final imposat per la fredor de la indiferència, i la canalla renouera esclata com si la llum de cada nou dia sortís només per a ella al marge del deliri malenconiós dels grans. En aquest barri industrial, diem, rabiosament aferrat a la tasca de superar la condició de *perdedor* per ser només un *vençut* dins el corrent del món i descastadament resignat a dependre del centre levític de la Vila, el dia de la Mare de Déu d'Agost de l'any 50 del segle xx va tenir lloc la fita artística més preuada de la seva història, amb la creació i successiva destrucció del guarniment del tros de carrer entre Guifré i Alfons XII que va guanyar el tercer premi del concurs de

la Festa Major de la Vila: una «Avenida del Amor» on una arcada de tres arcs cronopials de sòlida fusta pintada de rosa-enamorats rebia els visitants per endinsar-los en una fantasia oriental de brolladors i estanys de peixets de colors, de massissos de flors i columnetes salomòniques imitació marbre vetejat, de llums irisats entre garlandes i corones de flors de paper, tot arrecerat sota un aiguavés de tendal fabricat amb tires de paper groc, blau i taronja nuades al pic d'un pal folrat d'estrelles blaves per formar un clos delitós, un oasi en el desert de la imaginació que una colla de trinxes de la Salut va desfer a l'hora de sopar en una orgia d'odi destructiu contra el rigor artesanal de Bonifacio Caballero i l'efectisme colorístic del gran pintor local Ángel López, amb què el gran ball de Festa Major va cobrar una inesperada grandesa substitutòria sota la immensitat de la volta celeste al compàs de l'orquestra brasilera d'Andrés de Sandra.

I aquella nit, cap cos no es va sentir estrany, i la despulla de festons i garlandes del carrer sollat va guarnir els dies següents passadissos, racons i cellers de tot el veïnat.

2

¿On sou? Acompanyeu-me a escoltar la tia Eulògia, asseguda al peu de la gran figuera del jardí del pou de les Orxateres, aquest clar matí d'estiu dels darrers anys quaranta del segle xx, quan comença a teixir i desteixir històries per distreure la canalla de Guifré i Cervantes. La clepsa de la vella és negra sota les fibres grises i negres de les trenes lligades en un nus delicat. Suau de brillantina, la clenxa s'esfilagarsa damunt la pedra blanca i llisa del front. L'esguard, que sembla perdre's pel passadís de verdor que mena del soterrani al carrer, és gris com una mar aixafada per un cel hostil. Només els llavis es mouen, en el rostre impassible de la vella, per deixar sortir una veu, fonda i llunyana com el ressò d'un corn de mar, però tan pròxima quan arriba a cada nen com si fos únicament per a ell que se celebrés el ritual contra la desmemòria: «Era en temps de guerra...».

Avui, un matí xafogós de finals de juliol, toca la història de la casa del Sorral, on vivia una família formada per l'Home, la Dona i la Nena.

Com de costum, l'Home va sortir de bon matí cap a la fàbrica del gas, mitja hora a peu de casa, i va deixar la Dona i la Nena que encara dormien. Tot just arribat a la sala de control, va sentir una remor sorda, contínua i amenaçadora (l'Eulògia tanca la boca, es posa el palmell sota el nas, emet un soroll com d'eixam de vespes): una esquadrilla d'avions feixistes planava damunt la fàbrica. L'Home va tenir un rampell i va sortir escopetejat de la fàbrica. En arribar a la casa, el fum i la pols ho cobrien tot i el sostre s'hi havia enfonsat. La calor de les parets socarrimades escalfava molts badocs, aquell dia glaçat de febrer de mil nou-cents trenta-vuit.

Els cossos de la Dona i de la Nena —continua la veu consoladora de la cega— van estar tres dies soterrats, els bombardeigs no s'aturaven, i la gent s'estava tot el temps amagada. Refusant l'ajuda de veïns i serveis de socors, l'Home les va alleujar, tot sol, del pes de la runa; fortament abraçades, Mare i Filla restaven intactes dins l'abraçada encara més forta de la mort, i no les van poder separar. Les van enterrar al Cementiri Vell, però l'Home —la veu de l'Eulògia es fa fonda i llunyana— les va treure del nínxol i les va sepultar al costat del pou del pati, sota el micaquer i el llimoner. Després se'n va anar del barri i no va donar mai més senyals de vida.

La tia Eulògia guarda silenci, i el silenci de la parròquia li retorna la presència de les ombres compartides. Molts anys després, un dels nens que se l'escolten aquest matí xafogós de finals de juliol visitarà els fantasmes de la Casa del Sorral per prendre el relleu del record i dir que la quitxalla jugava damunt la sorra de la casa de les mortes sense gosar acostar-se al pati, on les branques torturades de la figuera borda fregaven la politja rovellada del pou ofegat per l'heura. Els més petits acceptaven els límits establerts pel pacte de silenci imposat per les històries dels ganàpies, que amanién l'episodi amb nous detalls: la Nena hauria quedat més «sencera» que no pas la Mare; en una de les habitacions, hi van trobar el cos d'un desconegut; algunes nits d'hivern sense lluna els gemecs de la nena morta planaven damunt les casetes dels pagesos del Sorral; el Pare, embogit, s'hauria tirat al tren des del pont de can Cros... La tia Eulògia ja és morta. Amagada rere la persiana del balconet, els últims dies de la seva vida, borratxa d'anís, espantava les cavalleries del Molí cantant romances de sarsuela —ella, que havia estat vicetiple amb el Gran Kiki al teatre Zorrilla—. Damunt el solar de la casa del Sorral van aixecar un edifici de nova planta, propietat d'una família del centre de la vila, que comptava entre els seus membres amb una monja de

clausura, una usurera que va tenir una filla que, com més gran es feia, més bavejava, un hereu que va morir al front rus amb la División Azul, i un fadrí que es disfressava de mag xinès amb molta minuciositat i gran versemblança. La casa, orientada a llevant, tenia un soterrani, una planta baixa amb una botiga de roba usada («mercadeo de chaquetas»), aviat convertida en magatzem, i un pis dividit en dues vivendes. Després de la guerra, a la planta baixa hi van posar el cafè d'El Rancho Grande, que disposava d'un taulell de marbre, una cafetera italiana relluent, un molinet de cafè amb la boca pintada de vermell sang, i sis taules rodones de jaspi amb tamborets rodons i quadrats per als amics de la mistela i l'aiguardent. Damunt la porteta que separava el cafè de la rebotiga, hi regnava un rellotge de pèndol d'esfera daurada i marqueteria amb caps de serp, que un dia havia de tocar les hores mortes per a l'Angustias Pacheco.

Després de cegar-ne el pou i d'arrencar-ne el llimoner, el micaquer i la figuera borda, sobre l'antic pati de la casa del Sorral van aixecar una gran terrassa de pedra i un petit magatzem. El nen que va prendre el relleu de l'Eulògia hi era per donar-ne fe: s'havien acabat els jocs damunt la sorra i els cossos de la Dona i de la Nena no hi van ser trobats.